

**Kitap Tanıtımı/ Book Review: Figen Atabey, Çanakkale
Muharebelerinin Deniz Cephesi, TTK Basımevi, Ankara, 2014.**

Ahmet Edi*

“Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi” isimli çalışma, 2010 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doktora tezi olarak kabul edilmiş, yaklaşık iki yıl süren titiz bir inceleme sonunda 2014 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Eserin yazarı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı gibi köklü ve nezih bir kurumda uzun yıllar “Tarih Uzmanı” olarak görev yapmış ve bu süre esnasında birbirinden değerli çok sayıda deniz tarihine ilişkin eser ve projeye imza atmıştır. Yazarın *Geçmişten Günümüze Bahriye Kıyafetleri (2003)*; *Bir Deniz Subayının İstiklal Savaşı Hatıraları-İstiklal Savaşı’nda Denizciler-Emrullah Nutku (2007)*; *Binyılın Güncesinden Seçmeler-Türk Deniz Kuvvetleri (2009)* adı ile yayınlanmış deniz tarihine ilişkin bir çok araştırma eseri bulunmaktadır. Ayrıca yazarın “*Karadeniz’de Türk Donanması (Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi)*” konulu Yüksek Lisans tez çalışması, 2006 yılında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmıştır. Bahse konu çalışmalardan yazarın askerî denizcilik tarihi alanında gerekli literatür bilgisine ve tecrübeye sahip olduğu kanısına varılmaktadır.

Çalışma, Birinci Dünya Savaşı’nın başta gelen cephelelerinden birisini oluşturan Çanakkale Muharebelerinin en az bilinen ve ihmal edilen yüzü olan deniz cephesinin faaliyetlerini içermekte ve bu dönemdeki Osmanlı deniz gücünün faaliyetlerini çok geniş ve detaylı bir şekilde ele almış olmasıyla dikkat çekmektedir. Çalışmada genel olarak 18 Mart 1915 Çanakkale Boğaz Muharebesi’nin yanı sıra Kara Muharebelerinin sürmekte olduğu dönemde Boğaz içerisinde yapılan deniz mücadelesi, Marmara Denizi’ndeki deniz ulaştırması, İtilaf Devletleri denizaltılarına karşı yapılan mücadelenin bilinmeyen bazı yönlerine, bilimsel verilere dayalı olarak ışık tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. 349 sayfadan

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Ağrı, ahmetedi@gmail.com. (Kitap tanıtımı gönderim tarihi: 08.03.2017, kitap tanıtımı kabul tarihi: 25.03.2017)

ibaret olan çalışma, Yavuz (Goeben) muharebe zırhlısı ve Midilli (Breslau) kruvazörünün de içerisinde bulunduğu Osmanlı Donanması'nın Karadeniz'de Rus limanlarını bombardımanı üzerine Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi süreci ile başlayıp, 1916 Ocak ayında İtilaf Devletleri'nin Gelibolu Yarımadası'nı tahliye ettiği yaklaşık on beş aylık süredeki deniz faaliyetlerini içermektedir.

Çalışmanın hazırlanmasında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı Deniz Tarihi Arşivi, Amerikan Büyükelçiliği Bilgi, Belge ve Dokümantasyon Merkezi, Londra'da bulunan İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives) ve Kraliyet Savaş Müzesi Doküman ve Fotoğraf Arşivi (Imperial War Museum Document and Photograph Archives)'nden temin edilen arşiv belgeleri ile yerli ve yabancı tetkik eserlerin esas alındığı anlaşılmaktadır. Çalışmada ağırlıklı olarak dönemi bizzat yaşamış kişilerin günlük ve hatıratlarına yer verilmiştir. Bunlar arasında: Çanakkale Mayın Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Beyin *Çanakkale Deniz Savaşı Günlüğünü*, Selahattin Adil Beyin *Harbi Umumi'de Çanakkale Muharebat-ı Bahriyyesi* adlı eserini, Burhaneddin İzzeddin Beyin *Harb-i Umumi'de Çanakkale Muharebat-ı Bahriyyesini*, İngiliz deniz tarihçisi Julian Corbett'in "*Harekât-ı Bahriyye*" adlı çalışmasını, İngiliz gazeteci ve savaş muhabiri Ellis Ashmead Bartlett'in savaş raporlarını, Akdeniz Filo Komutanı Amiral Roger John Keyes'in hatıratını, Alman Amiral Hermann Lorey'in hatıratını, 5.Ordu Komutanı Liman von Sanders'in emir subayı olarak görev yapan Carl Mühlman'ın, *Çanakkale Savaşı, Bir Alman Subayının Notları* adlı eserini sayabiliriz. Ayrıca eserde *Deniz Mecmuası, Harp Mecmuası, The War Illustrated London News, Tanin, İkdam* gibi konuya ilişkin birçok yerli ve yabancı dergi ile gazeteden istifade edildiği görülmektedir.

Çalışma: Önsöz, Giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü "*Birinci Dünya Savaşı'nın Sıklet Merkezi: Boğazlar*" başlığı altında Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girme süreci ile başlayıp, İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan Birleşik Filo'nun 3 Kasım 1914 tarihinde Çanakkale Boğaz girişini bombardımanına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu bölümde genel olarak Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı deniz gücünün kısa bir değerlendirmesinden

sonra Birinci Dünya Savaşı öncesi genel siyasi durum ve savaşın başlamasını müteakip Akdeniz açıklarında korsanlıkla görevlendirilen Alman gemilerinin İngiliz filosunun takibinden kaçarak Çanakkale Boğazı'na sığınmaları sürecinden Osmanlı Devleti'nin harbe girişine kadar geçen olaylara yer verilmiştir.

Birinci Bölüm: “*Çanakkale Deniz Savaşları'na Uzanan Süreç*” başlığı altında ağırlıklı olarak İngiltere tarafından Çanakkale Cephesi'nin açılması kararı ve tarafların Çanakkale'ye dair harekât ve savunma planlarını içermektedir. Bu bölümde; Çanakkale Boğazı'nın stratejik önemi, Çanakkale Cephesi'nin açılış nedenleri, İngiliz ve Fransız gemilerinin Çanakkale önlerinde toplanmalarının yanı sıra Osmanlı tarafının Çanakkale Boğazı savunma tertibatını takviye ve güçlendirme faaliyetleri hakkında detaylı bilgi mevcuttur. Bu bölümde özellikle İngiltere'nin Çanakkale'ye denizden cephe açma düşüncesi ile yapılacak taarruz planının aşamalarının İngiliz Savaş Konseyi tutanakları ışığında verildiği gözlemlenmektedir.

İkinci Bölüm: “*18 Mart Öncesi Birleşik Filo'nun Çanakkale Boğazı Deniz Harekâtı ve 18 Mart Boğaz Muharebesi*” adı altında 18 Mart 1915 öncesi İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan Birleşik Filonun Boğaz bombardımanları ve mayın tarama faaliyetleri ile 18 Mart Boğaz Muharebesi ve sonuçları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölümde; Birleşik Filo'nun 19 Şubat 1915 tarihinde Boğaz dış tabyalarını bombardımanından itibaren 18 Mart Deniz Muharebesini de kapsayan döneme ait olayların genel olarak yerli ve yabancı arşiv belgeleri, gemi jurnalleri, hatıratlar ve tetkik eserlere dayanılarak yazıldığı görülmektedir. Yine bu bölümde “*Çanakkale Deniz Muharebeleri*” konulu bir çalışmada *doğal olarak olması gereken* Nusret mayın gemisinin zaferin kazanılmasındaki rolüne ve 18 Mart 1915 deniz harekâtına ilişkin bilgilere tarafların bakış açısıyla ayrıntılı olarak yer verildiği göze çarpmaktadır. Çalışmada 18 Mart Deniz Muharebesinin İtilaf Devletleri tarafından tam bir felaketle sonuçlandığını göstermesi açısından Müttefik Filo Komutanı Amiral de Robeck'in 19 Mart 1915 tarihinde Londra'daki Amirallik Dairesi'ne gönderdiği şu telgrafa yer verilmiştir:¹ “*Yaşanılan personel ve gemi kaybindan dolayı büyük*

¹ Figen Atabey, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, TTK Basımevi, Ankara, 2014, s. 127.

üzüntü duymaktayım. Yoğun top ateşi karşısında “Océan” ve “Irresistible”ın hemen hemen bütün mürettebatı muhripler tarafından kurtarılmıştır. Kayıp sayısı henüz kesinleşmemiştir. Üzülerek söylüyorum ki, “Bouvet”den birkaç kişi dışında kimse kurtulamamıştır. Gemilerin manevra yapmakta olduğu Erenköy Koyu daha önce defalarca mayın tarama gemileri tarafından taranmış, ayrıca deniz uçakları da burada mayın olmadığını rapor etmişlerdir. Burada bırakılmış olan yüzen mayınlardan dolayı ilk olarak “Bouvet”, daha sonra “Irresistible” ve “Océan” batmıştır. Inflexible, Gaulois, Suffren, Agamemnon, Lord Nelson, Albion, Charlemagne gemilerinde hafif ve ağır olmak üzere bir takım hasarlar mevcuttur.” Çalışmanın bu bölümünde aslında İngiliz kaynaklarının büyük çoğunluğunda Çanakkale Muharebeleri ve özellikle de 18 Mart Deniz Muharebesi değerlendirilirken İtilaf Devletleri açısından önemli bir yenilgi veya başarısızlıktan pek söz edilmediği bilgisine yer verilirken, bir teselliden öteye gitmeyen bu gibi düşüncelerin içeride ve dışarıda sarsılan İngiliz prestijini kurtarmaya yönelik olduğu da vurgulanmaktadır.²

Üçüncü Bölüm: “Marmara’da İtilâf ve Alman Denizaltı Harekâtı” başlığı altında Çanakkale Boğazı’nın denizaltılarla geçilme teşebbüslerini ve bu tehlikeye karşın Osmanlı Donanması’nın deniz nakliyatını ifa etmesine dair bilgileri kapsamaktadır. Bu bölümde genel olarak Birinci Dünya Savaşı’nda etkin olan denizaltıların Marmara’daki faaliyetleri ile buna karşın Osmanlı Devleti’nin almış olduğu tedbirlere yer verilmiştir. Üçüncü Bölüm sonunda Çanakkale Kara Muharebeleri süresince Çanakkale Boğazı’nı birçok defa geçmeye teşebbüs eden İngiliz, Fransız ve Avustralya denizaltılarının Marmara’da deniz ulaştırmasını aksatmada etkili oldukları, hatta kayıplar verdirdikleri, fakat Kara Ordu’suna denizden sağlanan lojistik desteği kesemedikleri konusunda bir değerlendirmede bulunularak, başarı ve başarısızlıkları net olarak verilmeye çalışılmıştır.³ Bahse konu bölüm, Sultanhisar torpidobotunun 30 Nisan 1915 günü Boğaz’a girmeyi başaran Avustralya’ya ait AE-2 denizaltısını top ateşi ile batırması, kıyı bataryalarında görevli Müstecip Onbaşı tarafından 30 Ekim 1915 günü

² Atabey, a.g.e., s.137-138.

³ Atabey, a.g.e., s. 186

Fransız Turquoise denizaltısının periskopundan vurularak ele geçirilmesi gibi önemli deniz olaylarını da içermektedir.

İtilaf güçlerinin 25 Nisan 1915'te denizden çıkarma yaparak başladıkları kara harekâtının deniz desteğine değinilmiş olan “Çanakkale Savaşları'nda Kara Harekâtının Deniz Desteği-Amfibi (Deniz Piyade) Harekâtı” adlı Dördüncü Bölüm; Kara Muharebelerinin başlamasından Gelibolu Yarımadası'nın tahliye edilmesine kadar olan dönemdeki olayları kapsamaktadır. Bu bölüm genel olarak İtilaf Devletleri tarafından kara harekâtına karar verilmesi süreci ile başlayıp, tarafların harekât planları, Gelibolu Yarımadası'na amfibi (deniz piyade) çıkarma ve kara harekâtının detayı ile Çanakkale Kara Muharebelerinin İtilaf Devletleri açısından yenilgiyle sonuçlanması sürecini içermektedir. Yine bu dönem içerisinde gerçekleşen önemli deniz olaylarından Demirhisar torpidobotunun Boğaz dışına çıkmayı başararak, Kuzey Ege Denizi'nde İtilaf güçlerinin deniz nakliyatını taciz etmesine; Türk ve Alman mürettebattan oluşan Kıdemli Yüzbaşı Ahmet Safvet Bey komutasındaki Muâvenet-i Milliye torpidobotunun Morto Koyu'nu üs edinerek, Türk mevzilerine top ateşiyle büyük zararlar vermekte olan İngiliz Goliath zırhlısını torpilleyerek batırması hususuna çalışmada ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Nitekim çalışmada bu iki deniz olayının doğurduğu sonuçların büyük olduğu; Demirhisar torpidobotunun taarruz harekâtı sonrası İngiliz General Hamilton'un nakliye gemilerinin savaş gemilerinin refakatinde olmadan göreve çıkarılmalarını yasaklamasının yanı sıra Muâvenet-i Milliye torpido muhribinin top ateşi sonucu Goliath zırhlısında bulunan 750 kişilik mürettebattan 567 kişinin kaybedilmesi olayının da Çanakkale harekâtının baş tasarılayıcısı Deniz Bakanı Winston Churchill ile Deniz Kurmay Başkanı Amiral Fisher'in istifasına sebebiyet verdiği açıklaması yapılmaktadır. Dolayısıyla çalışmada Kara Muharebeleri devam ettiği esnada gerçekleşen bu tarz deniz olaylarının denizcilik tarihimiz açısından önemine dikkat çekilmektedir. Yine bu bölümde Demirhisar torpido muhribinin taarruz harekâtına yer verilirken Yüzbaşı Rudolf Firl'e'nin anılarında ve bazı Alman kaynaklarında Kıdemli Yüzbaşı Ahmet Safvet Bey komutasındaki Muâvenet-i Milliye torpido muhribinin İngiliz Goliath zırhlısının batırılması olayını tamamen Almanlara mal edildiği değerlendirmesinde bulunulmuştur. Gemide irtibat subayı olarak görev yapan Yüzbaşı Rudolf Firl'e'nin bu başarıyı tamamen kendisine ve

gemide görevli 24'ü subay olmak üzere toplam 98 Türk personeli bertaraf ederek, 3'ü subay olmak üzere 20 Alman personele mal etmesinin doğru bir yaklaşım olmadığı konusuna da değinilmiştir.⁴

Çalışmayı alanındaki diğer çalışmalardan farklı kılan diğer bir nokta ise İngiliz Ulusal Arşivinde yerinde yapılan çalışmalarla konuya Birinci Dünya Savaşı'nın baş aktörü olan İngiltere'nin bakış açısıyla açıklık getirilmesidir. Çalışmanın savaşın plan ve yönetiminden sorumlu olan İngiliz Hükümetinin ve Savaş Bakanlığı'nın Çanakkale'ye taarruz kararı, harekât planları, savaş konseyi toplantıları gibi arka cephede Londra'da gelişen siyasi olayları, İngiliz arşiv belgelerine dayanılarak, açığa çıkarılması bakımından da büyük önem arz ettiğini belirtmek gerekir. Yine önemli bir husus da eserde savaş sonunda İngiliz yetkililerin yapmış olduğu değerlendirmelere ve demeçlere yer verilmesidir. Çalışmada İngiliz askerî yetkililerinin ne deniz, ne de kara muharebeleri planlanırken ciddi ve ayrıntılı bir savaş planı hazırlamadıkları bilgisinin belgelerle ortaya çıkarılmış olması da dikkat çekicidir.⁵ Ayrıca çalışmada 5.Ordu Komutanı Alman Mareşal Liman von Sanders'in Türk komutanların kararlarına ters düşerek, Osmanlı birliklerinin yanlış planlar ve strateji hatalarıyla çok fazla zayıt vermesine ve İtilaf Kuvvetlerinin karaya çıkmasına imkân verdiğine, ancak buna rağmen Çanakkale Muharebelerinden sonra zaferi kendisine mal etmeye çalıştığına dair değerlendirmelere yer verildiği görülmektedir.⁶

Çalışmanın "Ekler" kısmında Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Deniz Müzesi Komutanlığı Deniz Arşiv Müdürlüğü'nden temin edilen konu ile ilgili orijinal belgelerin yanı sıra yine bu çalışma ile İngiliz Ulusal Arşivleri ve Kraliyet Savaş Müzesi Belge ve Fotoğraf Arşivlerinden temin edilen belge ve fotoğraflara yer verildiği görülmektedir.⁷ Ekler kısmında verilmiş olan on sekiz adet belge arasında Nusret mayın gemisi tarafından 22 Şubat 1331 (8 Mart 1915) sabahı Karanlık Liman önlerine yirmi altı mayının döküldüğüne ilişkin Genelkurmay ATASE Arşivi'nden temin edilen belgeyi, yine aynı arşivden temin edilen Çanakkale Müstahkem Mevkii

⁴ Atabey, *a.g.e.*, s. 244-247.

⁵ Atabey, *a.g.e.*, s. 280.

⁶ Atabey, *a.g.e.*, s. 272

⁷ Atabey, *a.g.e.*, s. 311-349.

Komutanlığı Karargâhında tutulmuş olan 5 Mart 1331 (18 Mart 1915) Çanakkale Boğazı Muharebesine ilişkin harp ceridesini; Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin edilen 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Muharebesi raporunu; AE-2 Denizaltısının batırıldığına dair Sultanhisar Torpidobotu Komutanı Kıdemli Yüzbaşı Ali Rıza Efendi tarafından Bahriye Nezareti'ne gönderilen 30 Nisan 1915 tarihli Deniz Müzesi Komutanlığı arşivinden temin edilen telgraf suretini; İngiliz Ulusal Arşivinden temin edilen 13 Ocak 1915, 19 Mart 1915, 12 Haziran 1915 tarihli İngiliz Savaş Konseyi gizli toplantı tutanaklarını; 18 Mart Deniz Muharebesine ilişkin Amiral de Robeck'in 17 Mart 1915 tarihli harekât emirlerini ve 18 Mart 1915 Deniz Muharebesi sonrası yaşanan gemi kayıplarına ilişkin Amiral de Robeck tarafından İngiliz Amirallik Dairesi'ne gönderilen telgrafları sayabiliriz. Ayrıca Ekler kısmında yer alan fotoğraflarda İngiliz Ulusal Arşivi'nden temin edilen ve daha önce yayınlanmamış olan Çanakkale deniz cephesine ilişkin fotoğraflara yer verilmesinin de eserin özgünlüğüne büyük ölçüde katkı sağladığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte, çalışmada yer alan “Çanakkale ve Kilitbahir Üzerine Hücum-18 Mart 1915” konulu haritanın baskıdan dolayı net çıkmadığı anlaşılrsa da yazar tarafından haritanın orijinaline ulaşmak isteyenler için eserin ilgili dipnotunda haritanın kaynak bilgisinin verildiği görülmektedir.⁸

“Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi” adlı çalışmada hamasetle süslü bir tarihle övünmekten ziyade Çanakkale Zaferini kazandıran ruh, irade, inanç ve azmin bilimsel ve tarafsız bir bakış açısıyla gözler önüne serildiğine tanık olunmaktadır. Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde; akademik yetkinliği karşıladığı, kaynakların yerinde kullanıldığı, spekülatif değerlendirmelerden ve peşin hükümlerden uzak kalarak *bilimsel etik kurallarına riayet edildiği* yargısına varılmaktadır. Çalışmanın dil ve üslup noktasında bilimsel ve anlaşılır olduğu aşikârdır. Eserin Türk Tarih Kurumu gibi köklü ve saygın bir kurumda titiz bir incelemeden sonra basılmaya değer görülmesi alana katkı sağlayıcı nitelikte bilimsel ve özgün bir çalışma olduğunun en önemli göstergesidir. Çanakkale Muharebelerinin 100. Yılı kapsamında yayınlanan *alanında yetkin* pek çok ulusal ve uluslararası akademik çalışmada Atabey'in eserine yer verilmesi ise çalışmanın

⁸ Atabey, *a.g.e.*, s. 121.

alana sağlamış olduğu katkıyı göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu değerli çalışmasından dolayı yazarı tebrik ediyor ve çalışmalarının devamını diliyoruz.